

O OGNJU V ANTIČNI MITOLOGIJ IN SLOVENSKEM LJUDSKEM IZROČILU

Marjetka Balkovec-Debevec*

UDK 398.3:536

Prispevki o ognju so običajno požarnovarnostni in tehnični. V tem članku bomo predstavili človekov odnos do ognja, človekovega prijatelja in sovražnika, kot se je oblikoval skozi stoletja.

To so drobci iz antičnega verovanja in delček šeg, navad in pregovorov iz bogatega slovenskega ljudskega izročila.

Ogenj v predstavah in verovanjih antičnega sveta

Predvidevamo lahko, da je silna moč ognja pritegovala ljudi že ves čas, odkar ga poznajo. Pravičnice predstave o ognju so se izoblikovale že v antiki.

Med najlepše in najbolj veličastne zgodbe iz antičnega pravljice sveta spada mitološka pripoved o Prometeju in nastanku ljudi. Pomembno vlogo v tej zgodbi ima ogenj. Prometej, zelo pameten in iznajdljiv potomec starega božanskega rodu, ki ga je Zeus (najvišji med grškimi bogovi) pahnil s prestola, je na Zemlji ustvaril človeški rod.

V Mekoni (Sikionu) v Grčiji so na sestanku med smrtniki in nesmrtniki določali pravice in dolžnosti ljudi. Prometej si je kot zagovornik svojih ljudi prizadeval, da bogovi smrtnikom ne bi naložili prehudih dolžnosti, ob tem pa uporabil tudi premeteno prevaro. Ta je Zeusa zelo razjezila in odločil se je, da se bo Prometeju maščeval. Sklenil je, da bo človeškemu rodu odrekel še zadnji dar, ki ga je potreboval za ohranitev življenja, ogenj. A mu to ni uspelo, saj je Prometej s pomočjo dolgega stebra s strženom ukradel ogenj miodrvečemu sončnemu vozu. Prinesel ga je ljudem na Zemljo. Zeus pa se je za Prometejevo krajo spet maščeval. S prelepo, a hudobno Pandoro in njenim darilom Zemljanom – veliki posodi napolnjeni z neštetimi zlohotnimi darovi – je Zemljo v hipu obdal s tegobami, boleznimi, nesrečami. Hudo pa je kaznoval tudi Prometeja: prikovati ga je dal nad strašen prepad na Kavkazu, kjer mu je orel vsak dan klujuval jetra, ki so se mu vedno znova obnavljala. Prometej je tako stoletja pre-

našal neznosne muke, dokler ga nista rešila Herakles in Hiron. A tudi poslej je moral Prometej vedno nositi železen prstan z vdrelanim kamnom s kavkaške pečine, tako da je bilo ugodeno Zeusovi volji, češ da njegov sovražnik še vedno živi prikovan na Kavkazu (1).

Ogenj je torej tako veličasten in tako pomemben za življenje, da so si v boju zanj merili moči tudi bogovi. Med njimi sta bila tudi Hefaistos in Hestia, dva med dvanajstimi grškimi bogovi z Olimpa (1).

Hefaistos je bil grški bog ognja, kovaštva in rokodelstva ter vseh umetnosti, ki pri svojem delu uporabljajo ogenj. Rimljani so imeli Hefaistu podobnega boga Vulcanusa. Tudi on je posebej ljubil element ognja, bil je hkrati gospodar ognja in umetni kovač. Postavili so mu svetišče na Martrovem polju in 23. avgusta obhajali njegov praznik (Volcanalia) ter njemu v čast metali v ogenj žive ribe.

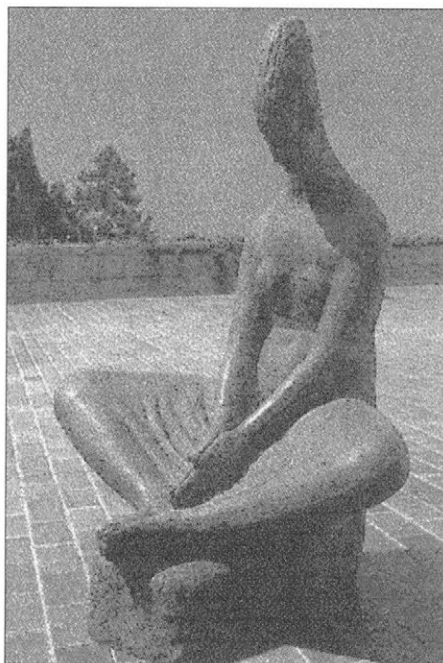
Hestia je bila grška boginja domačega ognjišča in ognja na njem, s tem pa varuhinja družine in tudi države. Bila je hči Kronosa in Ree ter Zeusova sestra. Sveto ognjišče Hestie je bilo v Atenah v mestni hiši, kjer je večno gorel sveti ogenj. Tu so ga vzeli za svoja domača ognjišča tudi naseljenci grških mest, kadar so ustanovili novo naselbino. Grki so boginji Hestii pred vsakim obedom opravili majhno daritev.

Še pomembnejšo vlogo so boginji Vesti namenjali Rimljani, saj je bila državna boginja in ne le boginja posameznih družinskih ognjišč. Vestine svečenice – vestalke – so na svetišču Veste v Rimu skrbele za večni ogenj, ki ni smel nikoli ugasniti (1).

Šege in navade ob florjanovem na Slovenskem

Sledi antičnih miselnih predstav zaznamo tudi v poznejših verovanjih, šegah in navadah, ki jih je sicer v evropskem svetu precej prekrilo krščanstvo.

Bogato in izjemno pestro je tudi slovensko ljudsko izročilo. Najznačilnejša je krščanska podoba svetega Florjana, ki goduje 4. maja. Bil je eden najbolj priljubljenih svetnikov pri nas. Predvidevajo, da je nadomestil neko pogansko vodno

Slika 1. Ivan Meštrović (1883–1962): Vestalka (1917, Umetnostna galerija, Dubrovnik)
Figure 1. Ivan Meštrović (1883–1962): Vestal virgin (1917, Dubrovnik, Art Gallery)

UJMA

* Slovenski gasilski muzej Metlika, Trg svobode 5, 68330 Metlika

božanstvo, nekateri pa menijo, da je zamenjal starorimsko boginjo Floro (boginjo cvetja). Rimljani so njej na čast od 28. aprila do 3. maja slovesno praznovali prihod pomladi.

Legenda o svetem Florjanu pripoveduje, da so ga v Dioklecijanovih časih z mliniskim kamnom okoli vratu vrgli v reko Anižo na Gornjem Avstrijskem. Par volov ga je peljalo na kraj, kjer naj bi ga pokopali, a ko sta vola od žeje že onemogla, je na tistem mestu nenadoma začel izvirati studenec, ki je bil pozneje znan zaradi svoje zdravilne moči (2).

Florjan je tako kot zavetnik vode in nasprotnik strašne, uničujoče moči ognja našel pomembno mesto v vsakdanjem življenju slovenskega človeka. V preteklosti pa so si ga - zaradi njegove vloge v boju proti ognju - za svojega zavetnika izbrali tudi gasilci. Njegova podoba je krasila cerkve, znamenja in domačije, pa tudi gasilske domove in gasilske prapore.

Spletle pa so se tudi druge šege: na florjanovo se naj ne bi kurilo. Tega dne so praznovali kovači in drugi obrtniki, ki so imeli pri svojem delu opravka z ognjem. Gospodinje na florjanovo niso smele peči kruha. Ponekod (zlasti na Koroškem, Štajerskem in do Pomurja) so fantje hodili od hiše do hiše in zakurili v peči. Gospodinje so jih za to dejanje nagradile z jajci in zabelo. Z nabranimi darovi so si navadno na florjanovo nedeljo pripravili fantovske pojedine.

V predelu od Podjune prek Kozjaka do Slovenskih goric so poznali tudi fantovsko koledovanje na večer pred florjanovim. V delu panonskega območja pa

so pripravljali sprejem novincev v fantovsko družbo. S florjanovim so povezani tudi nekateri vremenski pregovori.

Na florjanovo so praznovali gasilci. V mnogih krajih so se udeležili procesije z mašo, imeli nato še slovesnost in veselico (2).

Poleg običajev ob florjanovem so se v ljudski zakladnici ohranili tudi pregovori, povezani z ognjem. Ivan Šašel, zbiralec in zapisovalec ljudskega blaga, jih je v Domoljubu leta 1934 objavil 23. Med njimi so tudi tile:

Ako hiša pogori, dolg na vrat leti.

Iz majhne iskre vstane velik ogenj.

Kjer se kadi, ogenj se dobi.

Morje, ogenj in žena (hudobna), tri najgorja zla.

Na dve reči posebno pazi: na otroke in na ogenj.

Ne pokrivaj ognja s slamo!

Ogenj in voda dobro služita, a slabo gospodarita.

Ogenj vsako krevljo zravna (3).

1. Schwab, G., 1988. Najlepše antične pripovedke. Mladinska knjiga Ljubljana, str. 57-61, 842, 850-854.

2. Kuret, N., 1989. Praznično leto Slovencev, I. Družina, Ljubljana, str. 287-302.

Opomba: obširnejši prispevek o šegah in navadah ob florjanovem je bil objavljen v Gasilskem vestniku 1991, št. 6, str. 207, 208.

3. Šašel, I., 1934. "Ogenj" v slovenskih pregovorih. Domoljub, 4. julija 1934, str. 330.

Marjetka Balkovec-Debevec

Fire in ancient mythology and in Slovenian folk-tales

Articles that deal with the notion of fire are usually written from the perspective of fire-safety or related to fire-fighting techniques. However, this article offers a different approach to the notion of fire. It examines the diverse set of concepts and beliefs that have been created in relation to fire and developed and maintained through centuries. Thus it touches upon ancient religions and cults (the myth about Prometheus, Greek and Roman Gods and Goddesses of fire: Hephaestus, Hestia (Greek); Vulcan, Vesta, vestal virgins (Roman)). Furthermore, it presents some of the habits and customs (at St. Florian) as well as proverbs displaying the wealth of Slovene folk tradition.

UJMA

UJMA

UJMA

UJMA

UJMA

Slika 2. Sv. Florjan (Hannover, 1994)
Figure 2. St. Florian (Hannover, 1994)